

Hungarika/diaszpóra-kutatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Mikes Kelemen Program előtt

KOVÁCS Ilona

A Mikes Kelemen Programot 2013-ban hozta létre a Magyar Diaszpóra Tanács és Magyarország Kormánya, azzal a szándékkal, hogy a tengerentúli diaszpórában élő honfitársaink könyvtári és levéltári hagyatékait szervezeten összegyűjtsék, haza szállítsák és rendszerezés után felkínálják a Kárpát-medencei könyvtáraknak. A program könyvtárszakmai részének kidolgozása és technikai lebonyolítása az Országos Széchényi Könyvtár gyarapítási osztályának feladata lett. A munkálatok állásáról 2016-ban a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága és a Bethlen Gábor Alapkezelő „Hazatérő emlékeink. Tanulmányok a Julianus és a Mikes Kelemen Programról” címmel tájékoztató kiadványt adott közre. Az Országos Széchényi Könyvtár 2017. május 4-én tartott Mikes konferenciáján az előadók áttekintették a Mikes Program eddigi eredményeit, bemutatták az OSZK-ban folyó hungarika-kutatás történetét (jelen tanulmány), és többek között olyan rész kérdésekről számoltak be, mint a program raktározási munkafolyamatai, a levéltári feldolgozás gyakorlata, a digitális és digitalizált dokumentumok kezelésének kérdései, illetve a hazai könyvtári rendszer tagjai számára a Program által kínált állománygyarapítási lehetőség. A konferencián elhangzott előadásokból az OSZK-ban folyó hungarika/ diaszpóra-kutatás történetét összefoglaló előadás bővített változatát mutatjuk be olvasóinknak.

Bevezetés

Napjainkban a szakmai kérdéskörön túl fontos közüggé vált a külföldi magyarság dokumentumainak megőrzése. Az Országos Széchényi Könyvtár (továbbiakban: OSZK) múltban és jelenben ezen a téren végzett munkája különösen aktuálissá válik a könyvtár gondozásában folyó Mikes Kelemen Program¹ bemutatására vállalkozó konferencia kapcsán. Feladatom elsősorban a múlt, a kérdés történetének rövid összegezése. A következőkben három kérdésről szeretnék néhány fontos jellemzőt összefoglalni:

1. a diaszpóra fogalmáról és a probléma előtörténetéről;
2. a történeti előzményekről az OSZK-ban 1945-ig;
3. a diaszpóra-kutatás kibontakozásáról és 1945 és 2000 között elért eredményeiről.

A diaszpóra 20–21. századi terminológia, jelentése a szétszórtságban élő magyarság, konkrétan a nyugati magyarság, azaz a Nyugat-Európában, Dél- és Észak-Amerikában, Ausztráliában, Dél-Afrikában és az ázsiai kontinensen élő magyarok. Lényegében a magyarság három összetevője közül az egyik. A teljes magyarság az anyaországi, a Kárpát-medencei és a diaszpórában élő magyarokat jelenti.²

A diaszpóra és a diaszpóra-kutatás a könyvtári környezetben kétszáz éve ismert és használt hungarikum fogalmának, illetve hungarika-kutatásnak része. A hungarikum fogalmának bevezetése összefügg Széchényi Ferenc 1802-es könyvtáralapításával. Ő a gyűjteményét *Biblioteca Hungaricana* nevezte és gyűjtőkörébe mind a magyarországi, mind a magyarokra vonatkozó külföldi dokumentumokat belefoglalta. A kortársak megfogalmazása szerint: *Collectio librorum per Hungaros et de Hungaria conscriptorum*.³

Az OSZK-ban folyó, a 19. század óta kialakult magyarországi hungarika-kutatás önmagában hatalmas anyag, művelői között közismert, kiváló szakemberei vannak és voltak (*Borsa Gedeon, Vásárelyi Judit, Ecsedy Judit, Ferenczy Endréné, Fügedi Péterné, Komjáthy Miklósné, Kertész Gyula* stb.).⁴ Mivel a konferencia témája a Mikes Kelemen Program, amely alapvetően a diaszpórában zajlik, ezért a továbbiakban a külföldi hungarika-kutatás, és abból is a nyugati magyarsággal foglalkozó, tehát a diaszpóra-kutatás alakulásával foglalkozunk.

Történeti előzmények

A gyűjtés mértékét mindenkor több tényező határozza meg: általában a gyűjtés koncepciója, anyagi forrásai és a társadalmi, politikai környezet.

Széchényi Ferenc gyűjtése tudatos szemléleti alapról kimunkált koncepcióval és kellő anyagi háttérrel indult. Az alapprogramot, a magyar és magyar vonatkozások gyűjtését itthonról és külföldről mind maga Széchényi, mind utódai törekedtek fenntartani, beleértve a külföldön fellelhető hungarikumokat. Szükség is volt rá, mert sok anyag bukkant fel az alapítást követő század második felében, a századfordulón a felbomló családi és nemesi levéltárakból, hagyatékokból.⁵

Kapcsolatok hiányában, s a kedvezőtlen politikai fogadtatás miatt azonban szórványosan lehetett tudomást szerezni és megkapni az 1848–1849-es, később az 1900-as évek elején a kivándorlók, majd a húszas évektől az emigránsok dokumentumait, az egyre

szaporodó új típusú hungarika dokumentumokat, a diaszpóra anyagát.

A két világháború között az anyagi gondok és a határváltozások, s ennek következtében a kapcsolatok gyengülése miatt a külföldi hungarikumok területén súlyos hiányok keletkeztek.⁶ Az 1931-es könyvtári jelentés így fogalmaz erről: „*Könyvtárunk gyarapodása a már évek sora óta fennálló szűkös anyagi körülmények miatt úgyszólván csupán a kötelezpéldányokból és az ajándékokból kerül ki.*”⁷ Nagy gondot okozott a környező országokba, kisebbségi sorba került magyarság kiadói tevékenységének dokumentálása is, és valóságos kultúrdiplomáciai tevékenység keretében volt megoldható a bécsi és Bécsen keresztül a nyugati emigráció elérése a korszak könyvtári vezetése számára.⁸

A Széchényi Könyvtár minden korszakban fenntartja a hungarika gyűjtés széles körű értelmezésének igényét – hazait és külföldit egyaránt –, de a könyvtár vezetése nem hallgatja el a nehézségeket, sem a gyűjtés, sem a bibliografizálás terén. *Fitz József* a könyvtár akkori igazgatója a Magyar Könyvészet 1936-os évfolyamának bevezetőjében a teljes hungarika koncepciót megfogalmazza részletesen, ugyanakkor őszintén elemzi a gyakorlati megvalósítás nehézségeit a kötelezpéldány hatálya alól kikerült területeken és a nyugati elszakítottságban élő egyének és közösségek esetében: „*Minden bibliográfia megtervezésekor a legfontosabb kérdés az, hol vonjuk meg tárgyköre határait? A magyar nemzeti bibliográfia nemcsak a magyar nyelvű irodalmat öleli fel, hanem [a] Magyarországon megjelent idegen nyelvűt is, kiterjeszkedik a külföldön megjelent magyar nyelvű, de magyar vonatkozású közleményekre is. Itt már lehetetlen pontos határt megállapítani. [...] Minden bibliográfus arra törekszik, hogy tárgykörébe lehetőleg teljes képet adjon, s nem fog olyan címjegyzékbe, melyről előre tudja, hogy nagymértékben hiányos lesz. Az Országos Széchényi Könyvtár ugyan rendszeresen gyűjti a külföldi és a külföldi magyar vonatkozású munkákat is, de valamennyinek a beszerzése lehetetlen. [...] Évi könyvészetünk ezért csak a hazai könyvtermésről számol be. A kötelezpéldány szolgáltatás szilárd alapot ad erre, s megközelítő teljességre ad módot.*”⁹

Fitz József gyakorlott szakemberként olyan problémákat vet fel itt, amelyeket a következő generációk több évtizednyi elméleti munkával, a feltételeket megteremtve, a kedvező lehetőségeket kihasználva, nagy hozzáértéssel, lépésről lépésre tudott megoldani.

Tekintsük át, hogy az egyes évtizedek társadalmi,

politikai viszonyai, gazdasági körülményei hogyan alakultak, és a könyvtár szakmai tevékenységében milyen eredményeket hoztak.

Az 1950-es évek

A szervezett hungarika- és diaszpóra-kutatás a második világháborút követően az 1950-es évek közepén indult meg. Addig sem a politikai környezet, sem a belső feltételek nem kedveztek ennek.

A változás több új tényező hatására következett be. 1956-ban megjelent az ún. könyvtári törvény,¹⁰ és állást foglalt az MTA és Kulturális Minisztérium Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága is a hungarikumok¹¹ kérdésében. Mindkettő hasonlóan értelmezte a hungarikum összefoglaló fogalmát: magyar és magyar vonatkozású dokumentumok. Mindez megerősítette az OSZK hagyományt és a jövőre nézve irányadóvá vált.

1957-ben meghatározó volt a szocialista országok Varsói Bibliográfiai Konferenciájának¹² a nemzeti bibliográfiákat érintő hasonló konklúziója. A varsói találkozót követően egyezmény született ezek között az országok között egymás kölcsönös értesítéséről cédula formában, amennyiben területükön a másik országot érintő patriotikum jelent meg, és azt bibliográfiailag feldolgozták. Ez az információszolgáltatás egészen a kilencvenes évekig működött, s a retrospektív külföldi hungarika bibliográfiai tervekhez ez a cédulaanyag képezte a fő forrásbázist.

1957-ben a Művelődési Minisztérium felülvizsgálata a hungarikumok tervszerűbb és rendszeres gyarapítását javasolta a könyvtárnak. Az 1958. év nagy gyűjtőköri és szervezeti reformjai ennek hatását tükrözik.¹³ Ennek nyomán a könyvtár felállította a gyarapítók külföldi csoportját, bevezették a nemzeti bibliográfiák és antikvár katalógusok beszerzését és szisztematikus átnézését, felállították a dezideráta katalógust és a külföldi magyar személyek és intézmények nyilvántartását. Kiemelt jelentőséget nyert a Nemzetközi Csere útján érkezett hungarika anyag.¹⁴

Ezek a munkálatok szükségessé tették a szabályozást.

1959-ben elkészült az OSZK gyűjtőköri szabályzata (utasítás), amely hivatalosan is rögzítette a hungarikum összefoglaló fogalmát¹⁵ a könyvtár munkálatai számára. A későbbiekben azonban szükségessé vált a gyakorlati tapasztalatok alapján további részletezése. Így a következő évtizedekben elméleti és gyakorlati szempontok figyelembevételével tovább folyt a hungarika fogalom részleteinek

kifejtése és alkalmazásának, a gyűjtés pontos szabályainak kimunkálása. Több alkalommal megtörtént az újabb szempontok szerinti pontosítás. (Legutóbb 2015-ben.)¹⁶

Az 1960-as évek

Az 1960-as években új szemléletet hoznak a nemzet- és hagyomány viták, valamint az új irodalompolitikai állásfoglalás, amely a határon túli irodalmak önállóságát elismerve azokat a magyar kulturális hagyomány és irodalom részének tekintette.¹⁷ A vitákban kibontakozó felfogás határozott publikus formává főként az 1970-es évekre kristályosodott ki, de a gyökerei és a megújuló viták ezeknek az éveknek a szemléletváltására épültek. Ez megnövelte a külső igényt a vonatkozó művek gyűjtése és bibliográfiai regisztrálása iránt a kormányzat (pl. külügyminisztérium) és a társadalmi szervek részéről is, a területen folyó, a kutatást megalapozó könyvtári munkáknak – a külföldi hungarikák gyűjtésének és regisztrálásának – pedig új lendületet adott.

A belső motívumok közül meghatározóvá váltak a könyvtár „vári felkészülési” tervei. Elindult a katalógusok rekonstrukciója, s lendületet kapott a hiányok pótlása, a retrospektív gyarapítás is. Ekkor született meg a hírlaptári cím- és állományhiányok katalógusa alapján a *Külföldön megjelenő hírlapok és folyóiratok jegyzéke* (1967)¹⁸. A következő évtizedben ez képezte két különálló kötetben a diaszpóra, s a szocialista országok magyar sajtójának jegyzékét *Németh Mária és Kemény G. Gábor* szerkesztésében. (1972, 1974).¹⁹ S ekkor kezdődött el a mikrofilm-technika alkalmazása a periodikumok állománykiegészítése terén, amely később nagy szerepet töltött be a külföldi hungarika periodikumok pótlásában.²⁰

A diaszpóra-kutatás szempontjából fontos elméleti munka volt 1962-ben a megújított és kiegészített gyűjtőköri szabályzat, amely rögzítette a diaszpórára is érvényes hungarika típusok kategóriáit: a nyelvi, területi, tartalmi és személyi-intézményi hungarikumok kategóriáját. A szabályzatot később, a '70-es években a tapasztalatok alapján kétszer is megújították.²¹

Az 1970-es évek

A '70-es évek az elméleti alapvetés és egy teljesebb koncepció kidolgozásának korszaka volt. Ösztönzően hatott erre mindjárt az évtized elején, 1970-ben tartott III. Országos Könyvtárügyi Konfe-

rencia.²² A konferencia felhívta a szakma figyelmét arra, hogy meg kell oldani a külföldi hungarikumok gyűjtését és bibliográfiai feltárását, amely a diaszpóra szellemi termésének regisztrációját is jelentette. Az előterjesztést *Fügedi Péterné*,²³ a Magyar Nemzeti Bibliográfia szerkesztőségének vezetője tette az OSZK-ban évtizedek óta folyó munkák és tapasztalatok alapján. A kérdéskörrel bővebb tanulmányban is foglalkozott, amelyben hivatkozik *Szentmihályi János*nak több mint másfél évtizeddel korábbi javaslatára²⁴ a külföldi hungarikumok nemzeti bibliográfiai regisztrációja ügyében: „*legjobb bibliográfiai hagyományainkat folytatva a Magyar Nemzeti Bibliográfia kiegészítendő: 1. az eddig elhanyagolt elsődleges hungarikának tekintendő a) a külföldön megjelent magyar nyelvű művekkel b) magyar művek külföldi fordításaival c) magyar szerzők külföldön megjelent idegen nyelvű munkáival; 2. másodlagos hungarika anyaggal: külföldön megjelent idegen nyelvű, de magyar vonatkozásokat tartalmazó művekkel.*”²⁵

Ebben az évben, 1970-ben, az OSZK létrehozta az ún. Hungarika Koordinációs Bizottságot²⁶ a könyvtár területén folyó és az újonnan kezdeményezett hungarika feladatok összehangolására. Első időszakában *Haraszthy Gyula* elnökletével működött 1974-ig. A Bizottság foglalkozott a hungarika bibliográfia elvi kérdéseivel, valamint hungarika bibliográfiai kiadványok, jegyzékek létrehozásával, értékelésével.²⁷ A diaszpóra-kutatás terén a korszak egyik legnagyobb eredménye a külföldi hungarikumok kurrens bibliográfiáinak elindulása volt.²⁸ Szentmihályi János szerkesztői irányításával 1971-ben megjelent a *Hungarika Külföldi Folyóirat* szemle első próbaszáma, majd követte rendszeres folytatása, amely a nyugati, idegen nyelvű sajtó magyar vonatkozású közleményeit prezentálta. Ez nagyon fontos forrás a korszak diaszpóra kutatása szempontjából.

Egy év múlva a magyar nyelvű külföldi sajtó alapján elindult a *Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertórium*a (1972). Később 1977-től mindkét bibliográfia a cikkek mellett a könyveket is regisztrálta, ez együtt járt címük módosításával is (*Hungarika Irodalmi Szemle* és *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok*).

Az 1970-es évek nagy változása az irodalom- és történettudományi kutatásban, hogy hangsúlyt kap az eredeti források feltárása, kutatása és kiadása. Támogatási rendszert, ún. főirányokat indítanak 1974-ben az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya javaslatára. Megkezdték ekkor a *Történelmi és kulturális hagyományaink komplex kutatása (regisztrálá-*

sa és kiadása) című főirány megtervezését. Többévi előkészítő munka után 1980-ban a *Kritika* hasábjain a szélesebb nyilvánosság is megismerhette végleges formában *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* címen. A könyvtári és hungarika munkálatok számára különösen fontossá vált ennek a 4. számú a *Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek rendszerezése és nyilvántartása* című alprogramja.²⁹

Klaniczay Tibor a *Kritikában* közölt ismertető cikkében ennek jelentőségét így indokolta: „*Ez a feladatkör röviden a hungarika-kutatást és a bibliográfiai munkálatokat foglalja magában. Nemzeti tudományunk elsőrendű feladata, s minden további munka feltétele a magyarok által írt, Magyarországon készült, illetve a magyarokról és Magyarországról szóló, írott művek számbavétele. Elődeink ezen a munkán becsülettel és sok eredménnyel dolgoztak, megteremtve nemzedékek kutatómunkáinak feltételeit. Ugyanakkor számos terület kimaradt érdeklődésük köréből; a régebbi módszerek ma már korszerűtlenek, sokszor megbízhatatlanoknak minősülnek, s óriási anyag vár a számbavételre [...].*”³⁰

E munkálatok hatására a program előkészítéseként a '70-es évek közepétől egyre fontosabbá vált a hungarika-kérdés és annak elméleti és történeti alapokra helyezett megtervezése a hazai tudományos élet számára is. Ezért az MTA Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága hungarika-kutatási terv készítését látta szükségesnek. A munka megkezdésére soraiból különbizottságot hozott létre, akik jelentős számban az OSZK munkatársai voltak (*Borsa Gedeon, Komjáthy Miklósné, Rózsa György, Szentmihályi János, Vízkelety András*). Ez a tervező munka bár túlmutatott a könyvtári kereten, alapvetően épített az OSZK-ban folyó hungarika munkákra és az eddig elvégzett elméleti (az MTA-val egyeztetett hungarikum meghatározás) és módszertani állásfoglalásokra.

Ebben az időszakban az OSZK-ban már működő Hungarika Koordinációs Bizottság megújítása is szükségessé vált a változó körülmények hatására. Az előkészítő munka új elnökkel, *Havasi Zoltán* vezetésével 1974-ben megindult, és *Havasi Zoltán* elnökletével 1976-ban a program és a bizottság megújítása megtörtént. Az új elvárásoknak megfelelően az OSZK legkiválóbb szakembereinek bevonásával kezdődött meg a tervezett munka. A bizottság az akadémiai bizottsággal egyetértésben úgy ítélte meg, hogy a hungarika-kutatás nagyvonalú koncepciója három kérdést kell megvizsgáljon: a gyűjtés, a

regisztrálás és a kutatás kérdését. Mivel a gyűjtés és a kutatás terveit meghatározta a regisztrálás ügye, elsőnek az ún. bibliográfiai keretterv készült el. Ebben áttekintették a kezdetektől, hogy a hungarika dokumentumtermés számbevétele terén eddig mi történt, a jelenben mely munkálatok folynak, s így melyek elkészülte várható, a jövőre vonatkozóan pedig az elvégzendő feladatok részletes javaslataival zárja az egyes regisztrációs területeket. Ennek az irattári dokumentumnak a címe: *A könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve*.³¹ A széleskörű szakmai vita után a következő években pontosításokkal és a diaszpóra anyagára – azaz a külföldi magyar és magyar vonatkozású dokumentumokra – vonatkozó 2. résszel kiegészülve többször (1977, 1978) megújult.

Ez a dokumentum maradandó áttekintést nyújtott a hungarika-kutatás teljes rendszeréről a hazai kutatások összefüggésébe helyezve.³² A következő évtizedekben az OSZK és egyéb hazai intézmények munkálatai számára, a kutatási tervek készítéséhez biztos iránytűvé, hivatkozási ponttá vált, a jövő számára pedig lehetővé és szükségessé tette az elvégzett feladatok rendszerszerű számbavételét és a változó világban felmerülő új feladatok felismerését és beillesztését.

A diaszpóra-kutatás szempontjából különösen fontos a dokumentum 2. része, mert az elhallgatás korszaka után először foglalta rendszerbe és igyekezett a teljesség igényével felvázolni ezen a területen is a tendéket. A '80-as, majd a '90-es években az OSZK diaszpóra-kutatási programjai az itt felvázolt fehér foltok kitöltésére vállalkoztak.

Az 1980-as évek

Az 1980-as évek folyamán jelentősen megnőtt a külvilág érdeklődése a külföldi magyarság iránt. Megelevenedett a külföldi magyarsággal és a hungarológiai kutatással foglalkozó sajtó és szervezetek tevékenysége: Magyarok Világszövetsége, Hungarológiai Társaság, hivatalos nevén Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Hungarológiai Tanács, Magyarságkutatási Intézet, később az Anyanyelvi Konferencia, továbbá szakmai szervezetek stb. jöttek létre vagy foglalkoztak a kérdéssel.

Egyéni és intézményes kapcsolatok épültek a diaszpórával, felgyorsult a kutatás: találkozók, konferenciák, kongresszusok követték egymást (pl. a matematikusok, építészek, orvosok stb. és a könyv-

tárosok találkozói 1980, 1985, stb. a Hungarológiai Kongresszusok: 1981, 1986, 1991, 1996 stb. szervezödtek).

Egyre szélesebb körben tudatosodott az OSZK hungarika gyűjtési programja, s bár a devizahiány sújtotta a külföldi hungarikumok beszerzését, mégis az intenzívebbé váló kapcsolatok révén értékes szerzői művek és könyvadományok, hagyatékok gazdagították a könyvtár hungarika állományát, amelyekről az évi beszámolók folyamatosan hírt adtak.³³

A diaszpóra anyagának hozzáférését megkönnyítette a kutatás számára, hogy 1989-ben hivatalosan is megnyílt a főként az emigráció kiadványai és a nyugati magyar források gyűjteménye, a Zárolt Kiadványok Tára, melynek módosult a gyűjtőköre és új elnevezéssel Kortörténeti Különgyűjteményként működött tovább. A megnyitásra vonatkozó első javaslatot 1988. július 6-án fogalmazta meg a könyvtár főigazgatói kollégiuma. Az OSZK honlapján a Zárolt Kiadványok Táranak történeti kronológiáját rögzítő dokumentum³⁴ a következőképpen ismerteti a folyamatot: „*Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói kollégiuma javasolja a Zárolt Kiadványok Tára dokumentumai zártóságának felülvizsgálatát és gyűjtőköre módosítását. Javasolják, hogy néhány szamizdat kiadvány és terrorista anyag kivételével a gyűjtemény kerüljön át a nagyraktárba, valamint a „Zárolt Kiadványok Tára” elnevezés helyett ezután „Kortörténeti Különgyűjtemény legyen az osztály neve.*”

A Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztálya pártolól fogadta a felterjesztést, és javasolta a munka elindítását. 1989. szeptember 22-én megjelent a zárttság megszüntetéséről szóló 118/1989. M.T. rendelet a közgyűjteményekben folytatható kutatások egyes kérdéseiről („a rendelet 8. § kimondja, hogy a könyvtári állomány 'zárt anyaga' körének meghatározásáról szóló 135/1981. (M.K. 19.) MM utasítás hatályát veszti”).

Az 1980-as évek hozták meg azt a felismerést, hogy az új médiatípus, az audiovizuális dokumentumok köre korunkban elengedhetetlen kortörténeti forrás, megőrzésükre és hozzáférhetővé tételükre az írott dokumentumok gyűjteményei mellett szintén figyelmet kell fordítani. Ennek a felismerésnek gyakorlati alkalmazásaként a magántörekvések korszaka után ekkor indult el az audiovizuális dokumentumok gyűjtésének intézményes formája. Az OSZK és a könyvtár részeként működő Magyarságkutató Intézet égisze alatt *Juhász Gyula* főigazgató jóváhagyásával 1987-ben létrejött a Történelmi Interjúk Tára *Hanák Gábor* szakmai irányításával. Indulásként Klaniczay

Tibor javaslatára a *Kulturális és történelmi emlékeink feltárását* programjára tűző forrásfeltáró főirány támogatta. A későbbiekben mind a gyűjtemény profilja és programja, mind a támogatók köre bővült és sokszínűvé vált.³⁵

A hungarika programok fejlődéséhez két további esemény járult hozzá. 1980-ban az országos kutatási rendszer reformja keretében az OSZK-t kutatóhelyé nyilvánították.³⁶ Bár programját tekintve a könyvtár hosszú története során eddig is jelentősen hozzájárult a hazai tudományos élet eredményeihez, ennek elismerése és hivatalos rangra emelése mind erkölcsileg, mind anyagilag jelentős állomás volt a könyvtár életében. Az évi jelentés így értékelte ezt a változást:

*„A nemzeti könyvtár tudományos rangjának elismerését jelenti, hogy a kulturális miniszter – más intézményekkel együtt – az OSZK-t is kutatóhelyé nyilvánította. A hivatalos deklaráció már egy meglévő állapotot ismert el: az OSZK hungarika-programja, könyvtárügyi szolgáltatásainak növekvő volumene és színvonala, s a mindezek megvalósításán dolgozó, ma már jelentékeny szellemi tőkét képviselő munkatársi gárda biztosíték arra, hogy a könyvtár kutatóhely jellege a jövőben még tovább fog erősödni.”*³⁷

Az anyagi lehetőségek tekintetében mérsékelt arányban, de új pályázati források nyíltak meg az intézmény hungarika feladatai számára (MTA, MM, OTKA, céltámogatások stb.). Az első öt év kutatói programjának rögzítésére minden kutatóhely ún. *Középtávú kutatási tervjavaslatot* állított össze az 1981–1985-ös évekre. A könyvtár helyzetéről és a programtervezet módszeréről, valamint céljáról a tervjavaslat bevezetőjében olvashatunk: *„Az Országos Széchényi Könyvtár 1980-ban vált miniszteri utasítás által kijelölt kutatóhelyé, majd 1981-ben MM-MTA együttes utasítással a művelődési miniszter közvetlen irányítása alatt álló, az MTA által támogatott intézménnyé [...] nem pusztán az akadémiai főtitkári utasításnak megfelelő feladatokat öleljük fel, a tervjavaslatba, hanem a terv bemutatja a nemzeti könyvtár sokrétű kutató-fejlesztő tevékenységének egészét, mert így szolgálhat segédeszközül a tervszerűbb munkához, annak irányításához, és így remélhet a könyvtár a jövőben nagyobb mértékű támogatást, mind az akadémiai, mind a minisztériumi kutatásszervezéstől.”*³⁸

Így vált a tervjavaslat vaskos köteté, s gazdag programjával nyitott meg pályázati forrásokat jelentős hungarika, s közöttük fontos diaszpóra-kutatások előtt. Ebben az időszakban az OSZK kutatási programjának kiemelt feladatává váltak a hungarika-

hungarológiai kutatások. *„A Vezetői Tanács 1982-es állásfoglalása következtében a kutatásszervezés kiemelt feladatává vált a hungarika-kutatások számára szükséges, a könyvtár alapfeladatainak keretében folyó hungarika feltáró munkák kiegészítéseként új szolgáltatások megszervezése, a hungarika munkákhoz szükséges segédletek létrehozása, valamint a határon túli magyarságra vonatkozó könyvtári kutatási témák gondozása”* – írta az 1984–1985. évi beszámoló.³⁹

Az 1985-ös vári beköltözés után nagy lendületet vett ezeknek a feladatoknak a tartalmi, módszertani és technikai előkészítése.

„A Vezetői Tanács elé 1985 végén dr. Kovács Ilona osztályvezető által Hungarika regisztráció – hungarika információ címen készített előterjesztés már konkrét eredményekről számolt be. Az OSZK által javasolt témáknak mind a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” c. főirány felelősei, mind a Tudományszervezési és Informatikai Intézet vezetői kiemelt fontosságot tulajdonítottak. 1984-ben a Hungarika regisztrációt a főirány, a Hungarika Információt a Tudományszervezési és Informatikai Intézet programjába iktatták” – folytatta az 1984–1985-ös beszámoló.

Ennek megfelelően a pénzügyi forrásokat ez a két program biztosította a fenti hungarika feladatok számára. Ezt a szerepet 1986-tól a *Juhász Gyula* főigazgató vezette *Magyarságtudományi főirány* c. program vette át.

1988 júniusától a feladatok eredményeire támaszkodva és azok jövőjének biztosítása érdekében, számukra intézményes keretet biztosítandó, létrejött a Hungarika Dokumentációs Osztály.⁴⁰

A korszak másik nagy hatású eseményét a számítógépesítés megindulása⁴¹ jelentette, amely új lehetőségeket, új távlatokat nyitott a könyvtár számára. A '70-es évek kísérletei és a Nemzeti Bibliográfia gépi előállításának üzemszerű elindítása után az 1980-as években lépésről lépésre folyt a rendszer továbbfejlesztése.⁴² A számítógép könyvtári alkalmazásának terjedése azt jelentette, hogy az új technológiát már figyelembe lehetett venni a könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrációjának tervezetében a keretervben a könyvtár számára kijelölt feladatok megvalósításakor. E feladatok alapvetése és útnak indítása a '80-as évek eredménye, de teljes megvalósításuk a '90-es évek során következett be.

Az 1990-es évek

Az 1990-es évek az *intenzív diaszpóra-kutatás* időszakát hozták meg a könyvtár programjában. Hozzájárult ehhez az 1990-ben bekövetkezett társadalmi átalakulás, ami a külföldi magyarság ügyének a szakmai kérdéseken túl nagy politikai és tudományos jelentőséget is tulajdonított.

Szakmai szempontból a korszak hungarika-kutatásai a bibliográfiai kereterv hosszú távra felvázolt kutatási feladataira épültek. A külföldi hungarikumok és a diaszpóra-kutatás kérdéseivel a kereterv 2. része foglalkozott részletesen, amely a hungarika típusok és a dokumentumkategóriák komplex rendszerében elemezte és határozta meg a célokat, s bármilyen metszetben tekintette át a teendőket, súlyponti kérdésként mindig az anyagok felkutatását, regisztrálását és a rájuk épülő tájékoztatás megvalósítását jelölte ki a jövő feladatául. A megvalósítás javasolt formája a tervezet készítésekor kiadvány, ill. mikrofilm, katalógus vagy jegyzék stb. formában merült fel, a '90-es évekre pedig már a számítógép hasznosításával vált realizálhatóvá. A regisztrált információk a tervek szerint elsősorban az egyéni és intézményi kutatásokat, a hungarika-kutatások koordinációját és tervezését voltak hivatva támogatni, de a megvalósult formák a felhasználók szélesebb rétege számára is biztosították a hozzáférést.

Az 1988-ban létrehívott Hungarika Dokumentációs Osztály a regisztráció és tájékoztatás kombinált feladatának három területén valósította meg a kijelölt célokat, az osztály széles körű tartalmi és módszertani előkészítés után három adatbázist hozott létre:⁴³

- bibliográfiai – Hungarika Információ (HUN),
- biográfiai – Hungarika Névkataszter (HUNG),
- intézményi – Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak számbavétele (kiadványsorozat, ill. később Hungarika WWW).

Hungarika Információ⁴⁴

A Hungarika Információ célja hírt adni a határainkon kívül magyar nyelven megjelent közleményekről, magyar szerzők külföldi publikációs tevékenységéről, s idegen nyelven a nemzetközi irodalomban a hazánkra és kultúránkra vonatkozó reflexiókról, azaz a tartalmilag magyar vonatkozású közleményekről. A hungarika információ tehát a külföldi magyar és idegen nyelvű periodikumok hungarika cikkeinek, ismertetéseinek, híreinek adatbázisa és információs rendszere. A tájékoztatás céljára a tételek a bibliográfiai leírásen kívül annotációt és tárgyszavakat is

tartalmaztak. Maga az adatbázis egy olyan integrált számítógépes rendszerként készült el, amely egyrészt alkalmas volt a kurrens hungarika-bibliográfia⁴⁵ kötetének előállítására, másrészt a gyors és tematikus tájékoztatást szolgáló online információs rendszerként funkcionált. Üzemeltetését a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIF, ill. NIIF) biztosította. Az információs rendszer és a bibliográfia az adatok törzsállományát egyformán hasznosították. Ennek az anyag résznek a feldolgozása egy közös folyamatban készült – megtakarítván a dupla feldolgozást – így közös alapra helyezte a bibliográfia és az információ adatszolgáltatását. Az információszolgáltatás azonban igényelt olyan efemer, a bibliográfiai követelményeknek nem minden részletében megfelelő tételeket is, amelyek azonban a tájékoztatás céljából hasznos információkat tartalmaztak. A bibliográfia ezeket mellőzte, de anyagát kiegészítette a külföldön megjelent magyar nyelvű, ill. idegen nyelvű magyar vonatkozású önálló művekkel és új indulású hungarika periodikumokkal. Így az 1990-es tárgyév-től a két negyedéves kurrens hungarika bibliográfia tájékoztató szerepét az információ vette át, és 1990-től a kurrens hungarika bibliográfia évenként két ágazatban (Cikkek és Könyvek) megjelenő kötetei elsősorban a külföldi hungarikumok minél teljesebb és pontos regisztrációját vették tervebe.

Más tekintetben is fordulópont volt az új arculattal megjelenő külföldi hungarika-bibliográfia. Történelme során először a magyar nemzeti bibliográfiai rendszer teljes értékű tagjává vált, amit címében is kifejezett⁴⁶ (*Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Cikkek. 1990– és Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek – Periodikumok 1990–*).

Hungarika Névkataszter⁴⁷

A külföldi magyar személyek magyar mivoltának egyértelműsítése és a hungarus személyek listájának elkészítése nemcsak a Széchényi Könyvtár igénye, hanem a teljes magyar történeti kutatás és tudományos feltárás számára – koronként ugyan változó kritériumok szerint, de minden korszakra vonatkozva – egyformán fontos. A Hungarika Névkataszter a 20. századi hungarika személyiségek regisztrálását vette programba. Csatlakozva ezzel a régi magyar szerzők és korábbi korszakok nyilvántartását végző, vagy tervbe vett feltáró munka rendszeréhez, a kereterv hangsúlyosan javasolt programjához. A Hungarika Névkataszter tehát a 20. századi: „külföldi magyar

*személyiségek (írók, szakemberek, tudósok, alkotók, művészek, közéleti személyek a magyarság érdekében tevékenykedő tanárok, egyesületi, amatőr művészeti csoportok vezetői stb.) adatbázisa és információs rendszere.*⁴⁸

A nyilvántartott adatok lehetővé tették egyes személyek életének áttekintését vagy egyes csoportok együttes kigyűjtését pl. név és névváltozatok, születési hely, iskolai végzettség, kivándorlás, eltávozás dátuma, iránya, ország ahol hosszabb-rövidebb időre megtelepedett, a visszatelepedés dátuma és foglalkozás ún. működési terület szerint, továbbá az egyes generációk (első, második stb.) szerint vagy ezeknek a szempontoknak valamilyen kombinációja alapján. Az adatbázis háttérében a felhasznált forrásokból (életrajzok, sajtókivágatok, ismertetések, interjúk, kérdőívek, levelek stb.) rendszerezett archívum épült A felhasznált források lelőhelyére, később webhelyekre, valamint a vonatkozó információk kívül az archivális anyag létére a rekord utalást tartalmazott és visszakereshetővé vált.

Az adatbázis gyűjtőkörre a teljes külföldi magyarságra kiterjed a nagy kivándorlások kezdetétől 1880-tól kezdve, beleértve a területi változások miatt „külföldre” kerülés tényét is. Mivel az adatgyűjtés időszakában az 1980–90-es években éppen megélnék a diaszpóra magyarságával a kapcsolatok, ez lehetővé tette, hogy a feldolgozott információk jelentős hányadát a diaszpóra hungarika személyiségeinek adatai tegyék ki, és annak kevésbé ismert személyeire is kiterjedjenek. Így a Hungarika Névkataszter a diaszpóra-kutatás nagy volumenű és friss anyagot feldolgozó információs bázisává vált. A teljes adatbázis a korszak végéig 30–40 000 személyt regisztrált.

Hungarika intézmények könyvtári gyűjteményeinek számbavétele⁴⁹

A kapcsolatok bővülésével előtérbe került az intézményi hungarikumok ügye is. A diaszpóra hungarika intézményeinek, a külföldi magyarság által megteremtett szellemi, kulturális egyházi, közéleti stb. életének színtereként működő intézmények számbavétele fontossá vált életük megismerése, kapcsolatok felvétele, együttműködések kezdeményezése és történetük feldolgozása szempontjából. A könyvtári igényeken túl számos egyéb intézmény érezte szükségét e regisztráció elvégzésének. Ennek megfelelően sokan sokféleképpen kezdeményezték, s bizonyos szintig elvégezték ennek a feladatnak a megtervezését és az adatgyűjtés elindítását (pl. MTA, MTI, MVSZ),

de az egyeztetések híján teljes, átfogó regisztráció nem történt. Az OSZK Hungarika Dokumentációja is szükségét érezte a könyvtári feladatok elvégzéséhez a diaszpóra intézményeinek regisztrációját és a lehetséges tájékoztatás megszervezését. Elsősorban az OSZK dokumentumanyagából kiindulva, az adatgyűjtést az OSZK gyűjteményére alapozva tervezte meg. Elkészült a nyilvántartás terve: a regisztrálandó adatok körének kiválasztása és a nyilvántartás szerkezetének kialakítása, a dossziékba rendezett nyilvántartás felállítása, amely folyamatosan gyarapodott.

Az intézményi hungarika kérdésnek másik megközelítése, a magyar vonatkozású dokumentumokat, emlékeket őrző *külföldi intézmények*: könyvtárak, levéltárak, múzeumok gyűjteményeinek feltárása. Ez a regisztráció értékeink megismerése szempontjából vált iránymutatóvá, nélkülözhetetlen segédletté a kutatás számára. „A külföldi nagykönyvtárak fel nem tárt külföldi hungarikáinak fokozatos felkutatására erőfeszítéseket kell tenni. A felmérésekhez a külföldi nagykönyvtárak gyűjtőköri elhatárolása és a gyűjtemények jellege adhat támpontokat. El kell végezni az országok szerinti vizsgálatokon túl az egyes korszakok keresztmetszetében történő áttekintést is” – írta a keretterv.⁵⁰

Bár a keretterv az így leírt feladatot teljes rendszerben gondolta át, a megvalósítást dokumentumtípus és a korszak specialitásai miatt részben külön tárgyalta. A külföldön fellelhető kéziratok regisztrálásának ügyét elkülönítette a nyomtatványok és az azokat őrző kortárs külföldi könyvtári gyűjtemények hungarika anyagának számbavételétől.

A kéziratok regisztrálásának megtervezését az MTA és az OSZK közös feladatként javasolta. Ez csak részben érintette a diaszpóra-kutatás ügyét, de éppen a kivándorlók és az emigránsok hagyatékának felkutatása szempontjából nem hagyható figyelmen kívül. Az OSZK Kézirattárában – korábbi hagyományokra alapozva – az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával az MTA útijelentés-gyűjteményének feldolgozásával meg is kezdődött a kéziratanyagok számbavétele *Windish Éva* irányításával. A kéziratok regisztrációjának ügye kapcsán merült fel a külföldön található hungarika kéziratokról eddig elkészült és Magyarországon már fellelhető mikrofilmmásolatok központi nyilvántartásának ügye is. E feladat egyeztetésének kérdése az Országos Levéltárral vált szükségessé. A diaszpóra-kutatás forrásainak számbavétele során erről sem szabad megfeledkezni.

A Hungarika Dokumentáció programja keretében a

*külföldi könyvtárak hungarika gyűjteményeire*⁵¹ vonatkozó adatgyűjtésre egy felmérés⁵² keretében került sor éppen a nyugati országok régiójában a diaszpóra területén. A felmérés célja egy tájékoztatói eszköz létrehozása volt, de a felmérés adatainak elemzése arról is képet ad, hogy milyen volumenben, milyen megoszlásban, milyen jellegű anyagok állnak a külvilág rendelkezésére rólunk. A felmérés során a javasolt módon országonként haladva az egyes országok könyvtári rendszerét áttekintve állt össze a hungarika anyag szempontjából számba jöhető könyvtárak címlistája. A kiküldendő kérdőív előre megtervezve azokra az adatokra kérdezett rá, amelyek a gyűjtemény szócikkbe foglalt leírását tették lehetővé (elérhetősége, alapításának ideje, általános tartalmi jellemzése, speciálisan a hungarika anyag részletezése, a feltártság foka, típusa, nyomtatott vagy interneten elérhető katalógusa, ill. egyéb, a könyvtárra és a gyűjteményre vonatkozó publikációk adatai, és ha van, a hungarika anyag szakértője). Az összegyűlt adatokat könyvtáranként szócikkbe feldolgozva országonként a gyűjtemény székhelyének betűrendjébe rendezve külön kötetekben, indexekkel ellátva jelent meg. A 11 kötet a *Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak* c. sorozat keretében látott napvilágot. A felmérés kiterjedt a nyugat-európai országokra, valamint Kanadára és Ausztráliára is. A tervek szerint a sorozat folytatódott volna, de további kötetek nem jelentek meg.⁵³ Az Unesco támogatásával lehetőség nyílt a felmérés anyagából egy online hozzáférésű információs rendszer kifejlesztésére, a *Hungarica WWW* elindítására. A kialakított módszer lehetővé tette megfelelő kódolással a kiadványként rögzített adatállomány teljes hasznosítását az információs rendszer számára. Maga az információs rendszer rendkívül mobil formában sokoldalú tájékoztatást biztosított a külföldi hungarika gyűjteményekről. A rendszer kifejlesztését a támogatás forrásaiból az MNB fejlesztő csapata végezte el a Hungarika Dokumentáció munkatársaival együttműködve. Mint az osztály által létrehozott valamennyi adatbázis esetében az adatgyűjtés, ill. a rendszer kézikönyve elkészült a Hungarika *www* esetében is, ismertetésére a Könyvtári Figyelőben⁵⁴ és a Networkshopon került sor.

A regisztráció és tájékoztatás mellett az országban folyó hungarika-kutatások koordinációja is felmerült. Ezért vált szükségessé a hungarika-kutatási jelentések nyilvántartásának megszervezése. A technológiai fejlődés a későbbiekben lehetővé tette a papíralapú nyilvántartás digitális kiváltását.⁵⁵

Kitekintés – a 2000-es évek változásai

A történelmi, politikai, gazdasági és technológiai változások, a belső intézményi átalakulások sok szempontból befolyásolták a hungarika-kutatások további irányait, s benne a diaszpóra-kutatások lehetőségeit. A 2000-es évek eredményeinek áttekintése a következő generáció feladata. Az átalakulások változásokat hoztak az elindított hungarika-kutatások életében.

Ma már a hungarika adatbázisok vagy átalakultak, vagy megszűntek. A Hungarika Információ/HUN részben integrálódott az OSZK HUMANUS⁵⁶ adatbázisába. A Hungarika Névkataszter/HUNG adatállománya létezik, de a rendszer technikai okok miatt nem működik.⁵⁷ Információi és archívuma éppen a diaszpóra-kutatás szempontjából rendkívül hasznos lehetne. Meg kellene találni a felújításának formáját és az archívum használatba vételét. Remélhetőleg a Névtér programban a jövőben majd hasznosul.⁵⁸

A *külföldi könyvtárak hungarika gyűjteményeinek* adatait tartalmazó kiadványsorozat (*Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke*) publikált köteteinek szerkesztése 11 kötet után leállt (a spanyolországi felmérés adatai összegyűltek, de a kötet még szerkesztésre vár). A megjelent kiadványok éppen a Mikes Program jóvoltából ma már a Magyar Elektronikus Könyvtárban (MEK) is elérhetők (<http://mek.oszk.hu/14600/14670>).

Az információs rendszer a Hungarika WWW feltöltése a megtervezett és kifejlesztett formában az interneten leállt, és az OSZK honlapjáról lekerült.

A hungarika-kutatás nagy adóssága a kurrens és *retrospektív hungarika bibliográfia* ügye. A '70-es évek szép indulása után, s a '90-es évek nemzeti bibliográfiai státusának elismerését követően, ezek a munkálatok leálltak. Úgy tűnik, szerkesztett bibliográfiák helyett, távlatilag, adatbázisok és a minél teljesebbé tett katalógusok veszik át a szerepet. Bár ezek a minősített információk kézbeadását, áttekintését és elemzéseket, értékeléseket hagyományos formáit nem teszik lehetővé, s tartalmuk a bibliográfiákhoz képest hiányos, mobilitásuk, s távoli elérésük, azonban nagy előny, részben pótolják a korábbi előnyöket, a „teljességre” törekvő bibliográfiákat. Így azonban az értékelés és minősítés mozzanata teljes egészében a felhasználóra hárul.

Az elmúlt évtizedekben az OSZK sok erőfeszítés árán mind a törzsgyűjtemény, mind az egyes táruk (Kézirattár, Zeneműtár, Térképtár stb.) anyaga rendkívül sok értékes külföldi hungarikummal gazdagodott, de még sok a teendő a gyűjtemény és az információk

feltöltése terén. Ezért van olyan nagy jelentősége az utóbbi évtizedek hagyatékmentési programjainak. Ennek szükségessége az 1990-es és 2000 évek során a szakmán kívül is egyre jobban tudatosodott, bár mérsékelt lehetőségként, de ezt mutatják az akkor kormányzati forrásokból szervezett Ithaka (1993, 2013) és Rodostó (2009) programok, s ezt az irányt erősítették a könyvtári szakma 2013-as világtalálkozóján tett erőfeszítések is.⁵⁹

Éppen ezért különösen értékelendő – volumenét és szervezettségét tekintve, pedig fontos és eredményes – a konferencia alkalmából bemutatásra került Mikes Kelemen Program.

Záró gondolatok

Egészében érdemes lenne megállni, visszatekinteni a kitűzött célokra, számba venni az eredményeket, mérlegelni a korunk hozta változásokat, hiányosságokat, és rendszerszerűen áttekinteni a feladatokat. Szükséges lenne áttekintő és elemző munkával a hetvenes években felvázolt koncepciót korunk követelményeivel szembesíteni. Gyümölcsöző lenne a hagyományokra építve a mai távlatok alapján előre tekinteni, s a 21. század átfogó hungarika-kutatási programját megfogalmazni.

Jegyzetek

1. Nemzeti Regiszter. Mikes Kelemen Program <http://www.nemzetiregiszter.hu/mikes-kelemen-program> (2017. jún. 9.); Országos Széchényi Könyvtár <http://www.oszk.hu/mikes-program> (2017. jún. 9.)
2. A magyar diaszpóra politika. Stratégiai irányok. Nemzetpolitikai Államtitkárság (2016. nov. 22.) http://bgazrt.hu/_dbfiles/htmltext_files/0/0000000430/magyar_diaszporapolitika1.pdf (2017. jún. 7.)
3. BERLÁSZ Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1802–1867. Budapest, OSZK, 1981. 29–39. p.
4. Szabó Károly, Petrik Géza, Szinnyei József stb. munkásságának folytatói
5. SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1802–1918. Budapest, OSZK, 2002. 58–72. p.
6. KOVÁCS Ilona: Adatok az Országos Széchényi Könyvtár állománygyarapodásának alakulásához a két világháború között = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve (OSZK Évk.). 1973. 131–139. p.; NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1919–1922. Budapest, OSZK, 1992. 88–94. p.

7. JAKUBOVICH Emil: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtári osztályának állapotáról az 1930. évben I. = Magyar Könyvszemle, 1931. 78. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00186/pdf/075-085.pdf> (2017. júl. 17.)
8. DEZSÉNYI Béla: A két világháború közötti emigráns kiadványok beszerzése Bécsből és Bécsen át = OSZK Híradó, 1970. 3–4. sz. 63–68. p.
9. Magyar Könyvészet. 1936. Budapest, OSZK, 1939. VIII. p.
10. 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet a könyvtárügy szabályozásáról. Kihirdetés napja: 1956. március 9.; 1.018/1956. (III.9.) számú minisztertanácsi határozat a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról = Magyar Közlöny, 1956. 19. sz.; KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00225/pdf/MKSZ_EPA00021_1956_72_03_181-201.pdf (2017. aug. 15.)
11. OSZK Irattár 2109/1976, 1977. március, HAVASI Zoltán: Külföldön fellelhető hungarika-dokumentumok kutatásának helyzete és továbbfejlesztésének lehetőségei. 3. p. Vezetői Tanácsi előterjesztés; HAVASI Zoltán: Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása = Magyar Könyvszemle, 1979. 4. sz. 363. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00307/pdf/MKSZ_EPA00021_1979_95_04_347-359.pdf (2017. júl. 20.)
12. Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója = OSZK Évk., 1958. 12. p. OSZK Irattár 2109/1976 (1977. márc.) HAVASI Zoltán: Külföldön fellelhető ...i. m. 5. p.
13. OSZK Irattár 2109/1976, 1977. március. HAVASI Zoltán: Külföldön fellelhető ... i. m. 4. p.; OSZK Évk., 1958. 5–17. p.
14. Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója... i. m. 18. p.
15. Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója... i. m. 11. p.
16. Az Országos Széchényi Könyvtár Gyűjtőköri Szabályzata Iktatószám F18/2015 http://www.oszk.hu/sites/default/files/f_18_2015_gyujtokori_szabalyzat.pdf (2017.07.09.)
17. Bővebben Id. Molnár Erik, Szűcs Jenő, Illyés Gyula, Klaniczay Tibor, Czine Mihály, Béládi Miklós, Pomogáts Béla stb. vitairatait, cikkeit, tanulmányait, könyveit.
18. Az Országos Széchényi Könyvtár 1967. évi működése = OSZK Évk., 1967. 18. p.
19. Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára, 1945–1970. [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. 2. Nem szocialista országok. Összeáll. Németh Mária. Budapest, OSZK, 1975. 339. p.

20. Az Országos Széchényi Könyvtár 1967. évi ... i.m. 12. p.
21. OSZK Irattár 521/1976, 1977. március. Könyvtári dokumentumok magyar vonatkozásai (Hungarikum meghatározás)
22. Országos Könyvtárügyi Konferencia (3.) (1970) (Budapest) A 3. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. [Rend. a Művelődésügyi Minisztérium]. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Budapest, NPI, 1971. 508 p. (Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványa ; 28.) – A Könyvtártudományi tanulmányok 3. kötete
23. FÜGEDI Péterné: Magyar Nemzeti Bibliográfia = Országos Könyvtárügyi Konferencia ... i. m. 369–373. p.
24. SZENTMIHÁLYI János: A hungarika-bibliográfia néhány problémája = Magyar Könyvszemle, 1958. 2. sz. 103–117. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00232/pdf/MKSZ_EPA00021_1958_74_02_109-117.pdf (2017.08.15.)
25. FÜGEDI Péterné: A kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia időszzerű kérdései. Budapest, Akad. Kiadó, 1962. 4. p. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai)
26. Az Országos Széchényi Könyvtár 1970–1971. évi működése. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1970–1971. 15. p. Megalakult a Hungarika Koordinációs Bizottság. [Hír] = OSZK Híradó, 1971. 1–2. sz. 7. p.; HARASZTHY Gyula: A Hungarika Koordinációs Bizottság tevékenysége = OSZK Híradó, 1973. 5–6. sz. 100–103. p.
27. A Hungarika Koordinációs Bizottság dr. Haraszthy Gyula főosztályvezető elnökletével december 3-án tartotta meg második ülését ... [Hír] = OSZK Híradó, 1971. 11–12. sz. 159. p.
28. Az Országos Széchényi Könyvtár 1970–1971. évi működése ... i. m. 44. p.; SOMKUTI Gabriella: Új hungarika bibliográfia [Interjú Haraszthy Gyulával és Szentmihályi Jánossal] = OSZK Híradó, 1970. 5–6. sz. 87–90. p.; FERENCZY Endréné: Az új hungarika bibliográfia visszhangja = OSZK Híradó, 1970. 7–8. sz. 111–115. p.; HARASZTHY Gyula: A hungarika bibliográfia néhány időszzerű kérdése = OSZK Híradó, 1971. 3–4. sz. 32–34. p. Hungarica Külföldi Folyóirat-szemle. Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertórium. A MFR új mellékleteiről. Ism. Orvos Mária = OSZK Híradó, 1971. 7–8. sz. 109–110. p.
29. KLANICZAY, Tibor: A magyar kultúra emlékeinek feltárása, nyilvántartása és kiadása = Kritika, 1980.12. sz. 3–5.p.; KLANICZAY Tibor: Kulturális és történelmi emlékeink feltárása = Magyar Tudomány, 1984. 1. sz. 953–959. p.; A megőrzendő múlt. A kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása című kutatási program tevékenysége és az általa támogatott forráskiadványok jegyzéke 1983–1990. Budapest, 1990. MTA Irod. Tud. Int., 79 p.; Nemzeti örökségünk. A "kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása" című kutatási program tevékenységének összefoglalása, különös tekintettel az 1986–1991 közötti munkára. Összeáll. Klaniczay Tibor és Petneki Áron. Közrem. Schultz Katalin. Budapest, Arbor, 1992. 99 p.
30. U. o. = Kritika, 1980. 12. sz. 4. p.
31. OSZK Irattár 1826/1977, 803/1977. A könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve 1.r.; OSZK Irattár 554/1978 A könyvtári hungarika dokumentumok biliográfiai regisztrálásának keretterve 2. r. – Vezetői Tanácsi előterjesztések
32. HAVASI Zoltán: Az Országos Széchényi Könyvtár és a „hungarica-program” = Magyar Könyvszemle, 1979. 1. sz. 97.p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00304/pdf/MKSZ_EPA00021_1979_95_01_095-103.pdf#page=2 (2017. aug. 10.)
33. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1978-ban. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1978. 37–40. p. – stb.
34. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1986–1990-ben. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1986–1990. 23.p. ; Az Országos Széchényi Könyvtár Zártolt Kiadványok Tára történelmi kronológiája c. pdf dokumentum az OSZK honlapján. Ld. az 1988–1989-es évek <http://www.oszk.hu/sites/default/files/zkt-kronologia.pdf> (2017. aug. 10.)
35. Történelmi Interjúk Tára – Országos Széchényi Könyvtár <https://www.tit.oszk.hu/> (2017. aug.10.); Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1994–1998-ban. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1994–1998. 95., 97–98. p.
36. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1981-ben. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1981. 82–83. p. A hivatkozott rendelet száma helyesen 101/1980 sz. K.M. utasítás
37. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1980-ban. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1980. 17. p.
38. OSZK Irattár 421/1981 Középtávú kutatási tervjavaslat az Országos Széchényi könyvtár – mint MTA által támogatott kutatóhely – az 1981–1985. évben végzendő kutatómunkájáról 1. p.
39. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1984–1985-ben. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1984–1985. 67. p.
40. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1986–1990-ben. ... i. m. 38. p.
41. A számítógépes technikával készülő Magyar Nemzeti Bibliográfia tartalma és szerkezete (1973 febr.14-i főv. értekezlet = OSZK Híradó, 1974. 1–2. sz. 6–7. p. Szűcs Jenőné előterjesztésének tömörítvénye ; A számítógépre tervezett

- Magyar Nemzeti Bibliográfia gépi előkészítő munkálatai és munkaszervezeti feltételei. [Hír] = OSZK Híradó, 1974. 7–8. sz. 177. p.; Az Országos Széchényi Könyvtár 1976–77. évi működése. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1976–1977. 10. p.; Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1986–1990-ben ... i. m. 54–58. p.
42. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1981-ben ... i. m. 77. p.
43. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1986–1990-ben ... i. m. 38. p.; KOVÁCS Ilona: Hungarika dokumentációs műhely – koncepció és tervlatok a külföldi hungarika információk feltárásában = Régi és új peregrináció: magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. Szeged, 1991. 3. köt. Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1993. 1538–1545. p.
44. MAKKAI Béla – N. RÁCZ Aranka – KOVÁCS Ilona: Hungarika Információ és hungarológiai kutatás = Régi és új peregrináció ... i. m. 1567–1572. p.
45. ORVOS Mária – SZERB Judit – KOVÁCS Ilona: A hungarika bibliográfia rendszere = Régi és új peregrináció ... i. m. 1581–1586. p.; KOVÁCS Ilona: A hungarika bibliográfia, mint a történetírás forrása és a társadalom erőviszonyai: történeti áttekintés. [Előadás]. 5. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. Jyväskylä, 2001. 8 p. – Gépírat
46. Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Cikkek. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár, szerk. Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztály, fel. szerk. Orvos Mária [et. al.]. 1. évf. (1990)–
Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek. Periodikumok. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár, szerk. Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztály, fel. szerk. Orvos Mária [et. al.]. évf. (1990)–
47. HALÁSZNÉ NAGY Márta – NÉMETH Mária – KOVÁCS Ilona: Hungarika Névkataszter = Régi és új peregrináció ... i. m. 1528–1534. p. KOVÁCS Ilona: A 20. századi külföldi magyar személyiségek biográfiai adattára = Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6. sz. 473–479. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00001/kovacs_h.html (2017. aug. 15.)
48. Hungarika Dokumentáció (HD) Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. – A tájékoztató szórólap (ill. a honlap) ismertetése
49. FARAGÓ Lászlóné – GÁL Júlia – KOVÁCS Ilona: A külföldi hungarika gyűjtemények felmérése = Régi és új peregrináció ... i. m. 1518–1523. p.
50. OSZK Irattár 554/1978 A könyvtári hungarika dokumentu-
mok bibliográfiai regisztrálásának keretterve 2. r. 11–12. p. – Vezetői Tanácsi előterjesztés
51. FARAGÓ Lászlóné – GÁL Júlia – KOVÁCS Ilona: A külföldi hungarika gyűjtemények felmérése = Régi és új peregrináció... i. m. 1518–1523. p.
52. KOVÁCS Ilona: Az európai könyvtárak hungarika anyaga. Beszámoló egy felmérés tapasztalatairól = Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz. 209–218. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00014/kovacs_h.html (2017. aug. 15.)
53. Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke. Szerk. Kovács Ilona, Faragó Lászlóné, Gál Júlia. Budapest, 1990–1998. 11 köt. Ausztria. 2. NDK. 3. NSZK. 4. Svájc. 5. Skandináv államok. 7. Franciaország, 8–9. Nagy-Britannia és Észak-Írország. 11. Olaszország. 13. Kanada. 15. Ausztrália; Több nem jelent meg. <http://mek.oszk.hu/14600/14670> (2017. aug. 15.)
54. KOVÁCS Ilona – NYÁRINÉ GRÓFCSIK Erika [et. al.]: Hagyományos kiadványok átültetése a Webre: Hungarika WWW = Könyvtári Figyelő, 1998. 3–4. sz. 424–431. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00027/> (2017. aug. 15.)
55. OSZK Honlap Hungarika kutatások <http://www.oszk.hu/hungarikakutatas> (2017. aug. 15.)
56. HUMANUS Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa <http://www.oszk.hu/humanus/> (2017. aug. 15.)
57. Az NIIF eszköztárának cseréje (2009–2010 körül) miatt (Helka szerver lecserélése) a működtetéshez kiegészítő fejlesztésre lett volna szükség, ehhez a kapcsolat nem jött létre az OSZK-val. Mivel az adatbázis az OSZK-ban az eredeti MicroSIS rendszerben rendelkezésre állt, felmerült OSZK fejlesztéssel a rendszer „hazahozatalának” megvalósítása. Többszöri egyeztetés után erre nem került sor, de az adatbázis és adatállománya és az archívum az OSZK-ban rendelkezésre áll a szükséges felhasználói kézikönyvekkel együtt.
58. HAJNAL WARD Judit: Hungarika Dokumentáció. Beszélgetés Kovács Ilonával az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs osztályának nyugalmazott osztályvezetőjével = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2014. 1. sz. 3–13. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00257/pdf/EPA01367_3K_2014_01_03-13.pdf (2017. aug. 15.)
59. KOVÁCS Ilona: Gondolatok a világtalálkozó előtt = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 12. sz. 28–34. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00208/pdf/EPA01367_3K_2012_12_28-34.pdf (2017. aug. 15.)

Beérkezett: 2017. augusztus 19.